

Отримано: 28 лютого 2019 р.

Прорецензовано: 07 березня 2019 р.

Прийнято до друку: 14 березня 2019 р.

e-mail: yuliia.shulyk@oa.edu.ua

DOI: 10.25264/2311-5149-2019-12(40)-157-163

Шулик Ю. В., Мороз Е. Г. Залежність рівня життя населення в Україні від політичних циклів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»* : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, березень 2019. № 12(40). С. 157–163.

УДК: 336.1:364:324

JEL-класифікація: H 30

Шулик Юлія Віталіївна,*кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту
Національного університету «Острозька академія»***Мороз Еліна Григорівна,***кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту
Національного університету водного господарства та природокористування***ЗАЛЕЖНІСТЬ РІВНЯ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ ВІД ПОЛІТИЧНИХ ЦИКЛІВ**

У статті досліджено залежність рівня життя населення України від політичних циклів. Виявлено вплив на зростання доходів населення, інфляції, мінізації та доларизації економіки. Визначено, що основним інструментом впливу є зростання соціальних стандартів. Це призводить до підвищення дефіцитності Державного бюджету України і стимулювання інфляції. Зміни соціальної політики пов'язані з виборами Президента України.

Ключові слова: рівень життя населення, політичний цикл, соціальні виплати.

Шулик Юлия Витальевна,*кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, учета и аудита
Национального университета «Острожская академия»***Мороз Элина Григорьевна,***кандидат экономических наук, доцент кафедры менеджмента
Национального университета водного хозяйства и природопользования***ЗАВИСИМОСТЬ УРОВНЯ ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ В УКРАИНЕ
ОТ ПОЛИТИЧЕСКИХ ЦИКЛОВ**

В статье исследована зависимость уровня жизни населения Украины от политических циклов. Рассмотрено влияние на рост доходов населения, инфляции, теннизации и долларизации экономики. Определено, что основным инструментом воздействия является рост социальных стандартов. Это приводит к повышению дефицитности государственного бюджета Украины и стимулирования инфляции. Изменения социальной политики связаны с выборами Президента Украины.

Ключевые слова: уровень жизни населения, политический цикл, социальные выплаты.

Yuliia Shulyk,*PhD in Economics, Associate Professor at the Department of Finance, Accounting and Audit,
National University of Ostroh Academy***Elina Moroz,***PhD in Economics, Associate Professor at the Department of Management,
National University of Water Management and Nature Use***DEPENDENCE OF STANDARDS
OF LIVING IN UKRAINE FROM POLITICAL CYCLES**

In the article, the authors examine the dependence of the living standards in Ukraine from political cycles. The authors found that the political cycles represented by presidential elections have the strongest influence in Ukraine. Thus, the growth of minimum wages and pensions in 2000s (except 2016) in Ukraine depended on the presidential election. The increase in social standards and social benefits in the pre-election period increases the deficit of the State Budget of Ukraine, stimulating the growth of inflation after the election period. The authors found that the government predominantly increases the minimum social standards the quarter right before the election or in the quarter of elections, which confirms the stake of politicians on the short-sightedness of voters. The greatest growth of social standards occurred in 2005 and 2010, despite the state of the economy, when the opposition was coming to power.

Such measures led to the growth of inflation in Ukraine in all the years following the elections, except in 2010 and 2012. In 2010, inflation was observed in the first half of the year. The growth of inflationary processes always led to a slowdown in economic development after the election period.

Independence of the employment rates from the actions of political cycles is an important peculiarity in the economy of Ukraine. The most of candidate programs include the points about the increase in household incomes rather than reducing unemployment.

During all election years there was an increase in incomes and real cash incomes of the population of Ukraine. However, the modeling of minimum wages and pensions dependence on elections in Ukraine showed a lack of citizens' income. Governments do not use the state's ability to develop and increase social guarantees. The timely growth of these indicators could have an impact on GDP growth and commodity turnover.

This leads to an increase in the level of the shadow economy of Ukraine, the growth of the dollarization level in the election years and the devaluation of the monetary unit after the election. After significant depreciation fluctuations in the 1990s and early 2000s, Ukraine's population took into account the effects of political cycles on foreign currency before the elections.

Key words: living standards of living, political cycle, social payments.

Постановка проблеми. Україна в Конституції закріпила важливі норми для всіх громадян: Україна – соціальна держава (1 стаття), кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло (48 стаття). Отже, держава виділила важливість соціальної політики та підтримання достатнього рівня життя населення.

Водночас, соціальна політика залежить від політичних рішень, від урядових напрямів розвитку країни, від економічної ситуації та механізмів впливу на виборців. Саме через обіцянки політиків, соціальні підвищення, проведення заходів перед виборами відбувається вплив на вибір населення. А в післявиборчий період саме електорат найбільше відчуває наслідки від виборчих кампаній ростучою інфляцією та втратами доходів.

2019 рік – рік виборів в Україні (президента та парламенту). У зв'язку з фінансовою нестабільністю України та прогнозом світової фінансової кризи забезпечення достатнього рівня життя населення набуває гострої актуальності. Тому в передвиборчий період важливо визначити вплив політичних циклів на рівень життя населення.

Мета і завдання дослідження. Мета статті – визначити залежність рівня життя населення в Україні від політичних циклів, чинників і напрямів впливу та наслідків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Забезпечення рівня життя населення та проведення виборів широко розглядали науковці, аналітики, громадськість. Рівень життя населення України досліджували такі вчені, В. Геєць, І. Гукалова, Е. Лібанова, В. Мандибура, О. Мельниченко, Л. Шевченко та інші.

Визначення «політичного бізнес-циклу» вперше охарактеризував американський економіст В. Нордхауз 1975 року. Учений довів [5], що тимчасове передвиборче збільшення дефіциту бюджету дозволяє зменшити безробіття, збільшити ВВП, що підвищує підтримку виборців, але і збільшує інфляцію в післявиборчий період. Також політичний цикл був темою праць А. Алесина, Д. Б'юкенена, К. Рогофа, Е. Вісенте, Л. Насіменто та інших.

Українські вчені розглядали вплив політичних циклів на ВВП, інфляцію, інвестиції, монетарну політику. Зокрема, А. Вдовиченко, С. Верстюк, В. Шевчук, А. Вешко, Г.Орос, М. Флейчук, та інші.

Проте поєднання цих двох напрямів дослідження в Україні не розкрито. А в передвиборчий період ця тема набуває додаткової актуальності для розгляду.

Виклад основного матеріалу. Показник рівня життя населення – це важливий показник для громадян, держав, світових організацій, який стосується всіх аспектів життя суспільства і кількісно визначає якість задоволення потреб. Згідно з рекомендаціями ООН, рівень життя населення – це сукупність показників щодо здоров'я населення (зокрема, щодо демографічної ситуації), умов життя, задоволеності в їжі, одязі, житлі, умовах праці, зайнятості, соціального забезпечення, освіти, культури, медицини тощо.

2017 року Україна посіла 112 місце у світовому рейтингу рівня життя британського аналітичного центру The Legatum Prosperity Index (2016 року цей показник був на 5 позицій вищий, 2006 р. – на 17 позицій вищий). Це сукупний показник. Найнижчі оцінки Україна отримала в галузі охорони здоров'я та особистої безпеки. Найкращі показники в галузі освіти – 48, економіки – 84, а також за рівень свободи особистості (95 балів) [2].

Рівень життя населення впливає передовсім на чисельність населення та зростання народжуваності. За даними Держкомстатистики України чисельність населення скорочується від 51,8 млн. осіб 1990 року до 42,4 млн. осіб – 2018 р. Цьому сприяли політична та фінансова нестабільності, військові дії на Сході країни, міграційні процеси, відкриття кордонів і можливостей виїзду, освіта за кордоном, зниження народжуваності, інше. Сумарний коефіцієнт народжуваності [1] зростав від 1,12 на 1 жінку 2000 року до 1,53 – 2012 р., і знизився до 1,47 2016 року. Основні причини скорочення показників народжуваності – зниження рівня доходів населення і невпевненість у майбутньому.

Визначальним чинником для забезпечення рівня життя населення є економічна ситуація в державі та стан соціальної політики. Держава регулює оплату праці через установлення розміру прожиткового мінімуму, мінімальної заробітної плати, мінімальної пенсії, стипендій, соціальних допомог (малозабезпеченим, багатодітнім сім'ям, інвалідам, інше) та субсидій. Це ключові питання під час формування Державного бюджету України. Впливаючи на дефіцит державного бюджету, обсяг грошової маси, обсяг бюджетних трансфертів, зміну ВВП, політична еліта впливає на рівень життя населення та розвиток економіки. Саме це і визначаємо як можливість впливу через політичні цикли.

У передвиборчий період зазвичай відбувається стимулювання доходу, зниження безробіття, свідомо збільшується дефіцит державного бюджету. Це призводить до зростання інфляції після виборів та проведення антиінфляційної політики для врегулювання дійсних значень.

Оцінивши зміну основних макропоказників України від 1996 року, відзначаємо, що інфляція зростає в усі роки після виборів, крім 2010 та 2012 років. Зазначимо, що 2010 року вибори відбулися в лютому і зростання інфляції спостерігалось у 1 півріччі 2010 року. Однією з причин зростання інфляційних процесів є зростання соціальних виплат в передвиборчий період. Це призводить до гальмування економічного зростання в післявиборчий період.

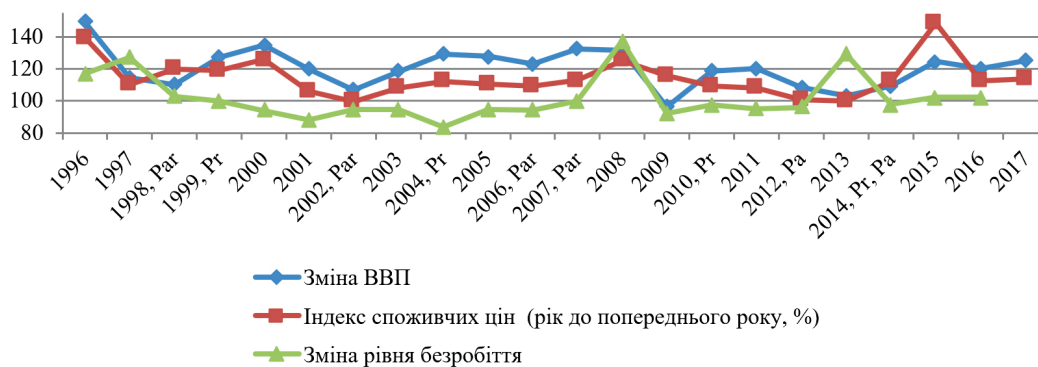

Рис. 1. Динаміка ВВП, рівня безробіття, індексу споживчих цін, України за 1996–2017 роки до попереднього року, %

Складено автором на основі даних Держкомстату України.

Більшість авторів визначає ключову роль у забезпеченні зайнятості для підтримання належного рівня життя населення та забезпечення дії політичних циклів. Проте для України це питання не пріоритетне (див. рис.1) – рівень зареєстрованого безробіття коливається лише в періоди розвитку криз і виходу з них. Створення нових робочих місць ніколи не було основним для політиків у передвиборчих програмах України. Уряди визначають ключовим завданням збільшити доходи населення, а не зменшити безробіття.

Оцінюючи квартальні дані за 2002–2017 роки темпів приросту видатків із мобілізованими доходами Державного бюджету України до ВВП, відзначаємо, що найбільші різниці проявилися в передвиборчі періоди (не беручи до уваги фінансову кризу 2008–2009 років). У Таблиці 1 виокремлено ці показники.

Таблиця 1

Перевищення видатків над доходами Державного бюджету України до ВВП в роки виборів*

Рік виборів	Квартал	Перевищення видатків над доходами до ВВП
2004 рік	перед виборами Президента	3,2%
	квартал виборів	6,7%
2006 рік	перед виборами до Парламенту	15,6%
2007 рік	перед виборами до Парламенту	квартал – 2,2% (перед тим доходи переважали на 3 %)
2010 рік	квартал виборів Президента	15,5 %
	2 квартал 2010 року	21,8%
	4 квартал 2010 року	19,7%
2012 рік	квартал перед виборами до Парламенту	4,1%
	квартал виборів	7,5%
2014 рік	квартал виборів Президента	4,6%
	квартал виборів Парламенту	7,9%

Складено автором на основі квартальних звітів про виконання Державного бюджету України Державної казначейської служби України.

Основні чинники впливу політичних циклів на рівень життя населення виявляються через зростання соціальних стандартів і соціальних виплат.

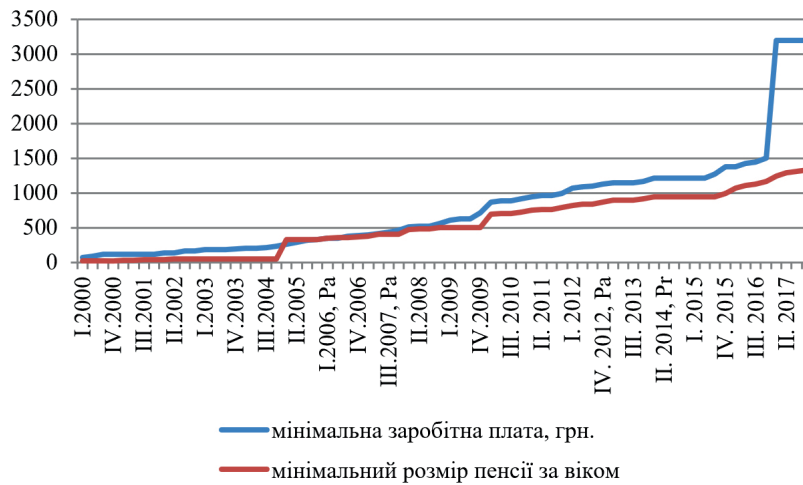

Рис. 2. Зміна мінімальної заробітної плати та мінімального розміру пенсії за віком в Україні за 2000–2017 роки, грн.

Складено автором на основі Законів України про Державний бюджет України на відповідні роки.

Варто зауважити, що, крім 2016 року, зміна мінімальних зарплат і пенсій за віком у 2000-х роках в Україні залежала від виборів Президента (змін не спостерігаємо під час виборів до парламенту). Відзначаємо тенденції зростання мінімальних заробітних плат (середнє зростання – 5% за досліджуваний період):

- 2004 року в квартал виборів зростання на 10%, квартал перед виборами – 5,2 %;
- 2005 року – три квартали підряд зростання по 10%, що підтверджує тези про різке збільшення соціальних стандартів у разі зміни політичних еліт на опозиційних до попереднього режиму;
- 2009 року – у квартал перед виборами зростання 13%;
- 2010 року – зростання в квартал виборів на 22%.

При оцінці зміни мінімального розміру пенсії за віком, відзначаємо, що в середньому зростання за аналізований період цього показника (крім 2005 та 2010 років) становить 1,7%. Проте 2005 року в квартал після виборів зростання 664%, 2010 року в квартал виборів – 39,6%.

Ці показники підтверджують розрахунок політиків на короткозорість виборців.

2005 року соціальні стандарти зростали, незважаючи на стан економіки, зростання дефіцитності Державного бюджету України від 429,1 млн. грн. в 2 кв. 2004 року до 6748,6 млн. грн. на кінець року. Це призвело до початку ростучих тенденцій значної дефіцитності Державного бюджету України та Пенсійного фонду. Водночас, незважаючи на наслідки кризи, 2010 року практично повторюється ситуація підвищення соціальних виплат (як і 2005 року спостерігалась «подяка» за виграш опозиціонера (див. табл.1), коли, незважаючи на складну фінансову ситуацію після фінансової кризи, піднімались соцвиплатки для виконання зобов'язань перед виборцями).

Дослідження відзначають, що після підняття мінімальних заробітних плат у середньому за півроку відбувається середнє зростання зарплат в усіх галузях. Оцінивши середню заробітну плату в Україні за 1996–2019 роки, відзначаємо, що прямого впливу політичних циклів на цей показник немає. Потреба зростання заробітних плат виникає через зростання мінімальних зарплат та у зв'язку з післявиборчою інфляцією.

Політичні цикли стимулюють зростання інфляційних процесів перед виборами та змушують проводити антиінфляційну політику після виборів. Тому, оцінивши зміну доходів і реальних грошових доходів населення України (рис. 3), підтверджуємо вплив політичних циклів на доходи громадян. В усі роки виборів зросли доходи (крім 2014 року – економічний вплив, військові дії, різка зміна влади). Аналіз також доводить більший вплив виборів Президента України.

Рис. 3. Зміна доходів населення України та реальні грошові доходи населення України, враховуючи інфляцію, % до попереднього року за 1996–2017 роки

Складено автором на основі даних Держкомстату України.

Проте змодельювавши залежність мінімальних заробітних плат і пенсій (1, 2) від виборів в Україні (оцінюючи квартальні дані за 2000–2017 роки), дійшли висновку, що загалом громадяни недоотримують можливі доходи, зважаючи на економічну ситуацію.

Модель залежності заробітної плати від виборчих кампаній в Україні:

$$\text{мінімальна заробітна плата}_i = 1101.97 - 399.54D_i \quad (1)$$

t-stat (-2.11)

Так, з моделі (1) видно, що наявність виборів в Україні знижує мінімальну заробітну плату на грн.

Теж саме спостерігається з моделі (2) – наявність виборів знижує мінімальний розмір пенсії за віком на грн.

Модель залежності мінімального розміру пенсії за віком від виборів в Україні:

$$\text{мін розмір п за віком}_i = 730.38 - 178.76D_i \quad (2)$$

t-stat (-1,92)

Отже, незважаючи на зростання доходів населення від виборів, уряди не використовують можливостей держави для розвитку та збільшення соціальних гарантій. Вчасне зростання цих показників могло б вплинути на підвищення ВВП та товарообороту. Водночас, це відображає, що стримування інфляції після виборів здійснюється знову ж таки за рахунок виборців (платників податків та пенсіонерів) і понижує рівень життя населення в Україні.

У своїй роботі М. Флейчук [3, с. 36] розглядає проблему додаткового негативного впливу політичних циклів на економіку України за рахунок збільшення рівня іллегальної економіки в передвиборчий період. Оцінка даних за 1992–2017 роки підтвердила зростання рівня тіньової економіки України в передвиборчі роки (рис. 4). Це поглиблює проблеми як соціального, так і економічного характеру.

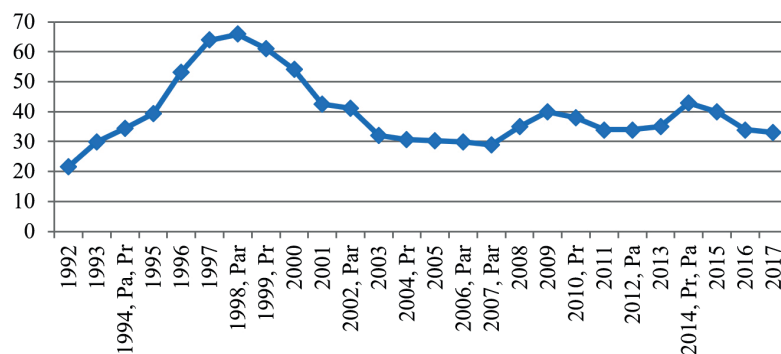

Рис. 4. Інтегральний показник рівня тіньової економіки в Україні (y % від обсягу офіційного ВВП) за 1992–2017 роки

Свідомі виборці очікують зростання інфляції після виборів, тому шукають можливостей зберегти отримані до виборів доходи. Такими методами збереження доходів є вкладення коштів на депозити або обмін національної валюти на іноземну.

Оцінюючи зміни депозитів у фінансових установах України, відзначаємо зростання їх перед виборами наприкінці 1990-х – на початку 2000-х років. Це пов'язують не тільки з виборами, але і з розвитком фінансового ринку.

Рис. 5. Темпи приросту депозитів і кредитів в Україні (крім НБУ) за 1996–2016 роки, %

Складено автором на основі даних Національного банку України.

Більшість виборчих періодів в Україні завершувалася девальвацією грошової одиниці. Зокрема, президентські вибори вплинули на різку девальвацію у 1999–2000 роках (відразу ж після завершення виборів) та 2010 року. В. Шевчук відзначає різку девальвацію гривні взимку 1999–2000 рр. – відразу ж після завершення президентської кампанії. Парламентська кампанія навесні 1998 р. негайною девальвацією гривні не позначилася, але знецінення української грошової одиниці пізніше у вересні могло мати зв'язок із попередньою експансійною політикою українського уряду та НБУ [4, с. 14].

Особливістю українських виборів варто зазначити “зникнення” долара в жовтні 2004 р. та збільшення попиту на іноземну валюту перед виборами у 2012–2014 роках, що було пов'язано з інформованістю учасників ринку з впливом виборів. Зростання рівня доларизації за методикою МВФ збільшується практично перед усіма виборами (нагадуємо, що вибори 2010 року відбулися в лютому, тому зростання доларизації припало на кінець 2009 року) (рис. 6).

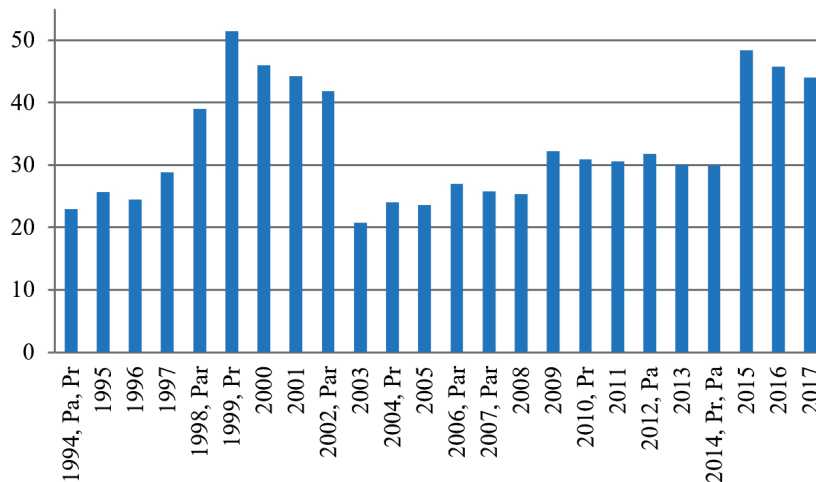

Рис. 6. Рівень доларизації економіки України за методикою МВФ (депозити/М2), за 1994–2017 роки, %

Складено автором на основі даних Національного банку України.

Отже, населення України, перестраховуючись перед виборами, штучно збільшує попит на валюту та зберігає доходи в іноземній валюті.

Висновки. Політичні цикли в Україні впливають на рівень життя населення. Основним чинником впливу є зростання соціальних стандартів, соціальних виплат у передвиборчий період, що збільшує дефіцитність Державного бюджету України, стимулює зростання інфляції в післявиборчий період. Крім 2016 року, зростання мінімальних зарплат та пенсій за віком у 2000-х роках в Україні залежало від виборів Президента. В усі роки виборів зростали доходи та реальні грошові доходи населення України. Проте моделювання залежності мінімальних заробітних плат і пенсій від виборів в Україні засвідчило недоотримання громадян можливих доходів.

Це призводить до зростання рівня тіньової економіки України, рівня доларизації в передвиборчі роки та девальвації грошової одиниці після виборів.

Отже, політичні цикли в Україні погіршують рівень життя населення та гальмують економічні процеси для розвитку.

Література:

1. Сумарний коефіцієнт народжуваності. Демографічний щорічник «Населення України за 2017 рік». Державна служба статистики України. 2017. С. 137.
2. Україна посіла 112 місце у світовому рейтингу рівня життя британського аналітичного центру The Legatum Prosperity Index. URL: <https://hromadske.ua/posts/ukraina-posila-112-mistse-u-svitovomu-reitynhu-rivnia-zhyttia> (дата звернення 5.02.2019).
3. Флейчук М. Недосконалість системи фінансування передвиборчого процесу в Україні як загроза соціально-економічному розвитку країни. *Стратегічні пріоритети*. 2007. № 4(5). С. 33–40.
4. Шевчук В.О. Логіка політичного циклу та рівновага платіжного балансу: український контекст. *Вісник Львівської комерційної академії (Серія економічна)*. 2013. № 41. С. 36.
5. Nordhaus, W. D. The political business cycle. *Review of Economic Studies*. 1975. 42 (2). P. 169–190.